

LOSONCZ Miklós

A FŐBB GAZDASÁGI SZEREPLŐK ÉS AZ EU-CSATLAKOZÁS

A szerző az EU-csatlakozás várható hatásait és hatásmechanizmusait a legfontosabb gazdasági szereplők: az önkormányzatok, a gazdálkodó szervezetek és a lakosság szempontjából vizsgálja.

Az EU-csatlakozás várható hatásait és hatásmechanizmusait nemcsak makrogazdasági megközelítésben indokolt vizsgálni, hanem a legfontosabb gazdasági szereplők: az önkormányzatok, a gazdálkodó szervezetek és a lakosság szempontjából is. A makrogazdasági elemzések által feltárt előnyök csak akkor realizálhatók, a hátrányok akkor mérsékelhetők, ha a gazdasági szereplők minden tekintetben felkészültek Magyarország EU-csatlakozására.

A legfontosabb gazdasági szereplők motivációit, érdekeltségi viszonyait, felkészültségét azért is indokolt részletesen elemezni, mert az Európai Közösség belső piacának egységesítése nyomán a közösségi szintű gazdaságpolitika súlypontja a makrogazdasági politikákról a mikroszférára tevődött át. Az újratermelési folyamat viszonylag kis hányadára (vas- és acélipar, mezőgazdaság, közlekedés stb.) befolyást gyakorló makrogazdasági politikák a dolog természetéből adódóan korlátozott számú piaci gazdasági szervezetet érintettek. Ezzel szemben a belső piac egységesítése érdekében elfogadott és hatályba léptetett közösségi irányelvek tekintélyes hányada ágazati, alágazati stb. hovatartozástól függetlenül közvetlenül befolyásolta és jelenleg is befolyásolja a gazdálkodó szervezetek működési feltételeit (például munkavédelmi jogszabályok), ezáltal közvetlenül vagy közvetve érinti versenyképességüket.

Jogharmonizáció

Az Európai Unióban a gazdaságra vonatkozó jogszabályok mintegy 90 százaléka harmonizálva van. Ez logiku-

san következik a belső piac egységesítéséből, amit az 1987-ben hatályba lépett Egységes Európai Okmány és a mellékletét képező Fehér Könyv mint jogi háttér alapján 1993-ban fejeztek be. Az egységes belső piacon a gazdasági jogszabályok igen csekély hányada olyan nemzeti jogszabály, amely független a közösségitől. Magyarországon a jogharmonizáció három esete különböztethető meg:

- Az első esetben a közösségi irányelv rendelkezéseinek (konkrétan az irányelvben definiált célnak) a korlátlan hazai átvételére kerül sor. A hazai szabályozás megfelel a közösséginek, azaz minden EU-tagállamban alkalmazják az adott irányelvet,
- A második esetben az irányelv rendelkezéseit speciális szabályként építik be a hazai szabályozásba. Ekkor az addigi előírások általános szabályként érvényben maradnak. Az irányelv szabályait csak a közösségi tagállamok vonatkozásában alkalmazzák,
- A harmadik esetben derogációs igényt jelent be a kormány (Erdős Gabriella–Földes Gábor–Óry Tamás – Véghelyi Mária 1999, 254. oldal). Ezzel a továbbiakban nem foglalkozunk. A kormány álláspontja szerint ugyanis Magyarországnak minél kevesebb átmeneti felmentést kell kérnie a közösségi jogszabályok átvételére alól.

Az EU-csatlakozásra való felkészülés a gazdasági szereplőket eddig is a jogharmonizáción keresztül érintette a legnagyobb mértékben. Egy lehetséges megközelítésben a tágran értelmezett jogharmonizációnak négy eleme különböztethető meg. Ez a négy elem a következő:

- ❖ a közösségi jogszabályok integrálása a nemzeti jogrendszerbe,
- ❖ a közösségi jogszabályok átvételéhez kapcsolódó hatásvizsgálatok elvégzése,
- ❖ az átvett és a magyar jogrendszerbe integrált közösségi jogszabályok eljuttatása a gazdasági szereplőkhöz,
- ❖ a közösségi jogszabályok alkalmazása, azaz a jogérvényesítés.

Ebben a felfogásban a jogharmonizáció nem szűkíthető le a közösségi jogszabályok átvételére és kihirdetésére. A jogharmonizációhoz tartozó, azzal részben összefüggő, részben attól független feladat a gazdasági szereplők, azaz a vállalatok, az önkormányzatok és a lakosság EU-tagságra való felkészítése. Ez sok esetben túlmutat a jogharmonizáción, mert egyéb, a közösségi politikákkal kapcsolatos mechanizmusok alkalmazására, együttműködési formák elsajátítására stb. vonatkozó segítséget is tartalmaz.

A csatlakozásra történő felkészülés jegyében folyik a kormány 1998. szeptemberében jóváhagyott ún. jogharmonizációs programja. Ennek végrehajtása nyomán becslések szerint a hatályos magyar gazdasági joganyag mintegy 90 százaléka harmonizálva lesz.

A kivételek azzal kapcsolatosak, hogy néhány közösségi jogszabály (például a környezetvédelemben a szennyvíztisztítás, a levegőtisztaság-védelem, hulladékkezelés és -gazdálkodás) átvételére Magyarországnak hosszabb időre van szüksége.

Vannak olyan, nemrégiben kibocsátott irányelvek (például az Európai Parlament és a Tanács 98/30/EK Egyetemes szabályozás a belső földgázpiac számára irányelve), amelyek célkitűzéseinek a nemzeti jogrendszerekbe történő beemelésére vonatkozó határideje 2002 után jár le az EU-tagállamok számára is. A magyar derogációs igények között szerepel az is, hogy a külföldiek mezőgazdasági földterület-vásárlását meghatározott ideig tiltsák.

Az új jogszabályok elfogadása előtt kötelező *hatásvizsgálatokat* végezni, azaz elemezni kell az elfogadásra kerülő jogszabályok szűkebb (a közvetlenül érintettek vonatkozó) és tágabb értelemben vett gazdasági és társadalmi következményeit.

A jogérvényesítés terén tapasztalható problémák jó részét függetlenek az EU-csatlakozásra való felkészüléstől¹. Nemcsak a harmonizált, hanem a nem harmonizált jogszabályok érvényesítése is sok kívánnivalót hagy maga után. A gazdasági perek évekig húzódnak, és egyál-

talán nem biztos, hogy a felperes érvényesíteni tudja igazát számottevő anyagi veszteség vagy elmaradt haszon nélkül. A procedurális folyamatok lassúsága, körülményessége még az egyszerűbb esetekben is arra a megfontolásra ösztönzi az üzleti élet szereplőit, hogy ne a jogrend keretei között keressék igazukat (Angyal Ádám 2000, 33. oldal).

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy a tágan értelmezett jogharmonizáció hogyan érinti az egyes gazdasági szereplőket, azaz az önkormányzatokat, a vállalatokat és a humán szférát, vagyis a lakosságot.

Államigazgatás, önkormányzatok

Az Európai Unió és jogelődje eddigi fejlődése egy lehetséges megközelítésben egyrészt nemzetek feletti, föderalista, másrészt lazább kormányközi együttműködés formáját öltő modell segítségével írható le. Az egyébként egymástól gyökeresen eltérő politikai filozófiai megközelítésen alapuló két modell közös jellemzője, hogy működtetésükhöz a tagállamokban erős, cselekvőképes, hatékony kormányra és közigazgatási apparátusra van szükség. Ez a kormány és közigazgatási apparátus a nemzeti érdekek szempontjából kulcsfontosságú területeken politikailag semleges.

Magyarországon a kormányzást nem annak költségigénye, hanem cselekvőképessége, eredményessége és hatékonysága alapján célszerű minősíteni. Nem a forrásokhoz célszerű rendelni a feladatokat, hanem fordítva, a feladatokhoz a forrásokat.

Az EU-hoz való közeledés, majd a csatlakozás egyáltalán nem jelent olcsó kormányzást. A közösségi jogszabályok integrálása a nemzeti jogrendszerbe, érvényesítésük, a nemzeti érdekek képviselete az EU-ban csak erős és hatékony kormányzati apparátussal lehetséges. A tapasztalatok alapján az egyes tagországoknak az Európai Unión belüli pozícióját növekvő mértékben határozza meg kormányaik és közigazgatási apparátusuk versenyképessége. A kormányzati munka versenyképességi tényező.

Az EU-csatlakozásra való felkészülés a gazdaságpolitikában és a kormányzati szerepfelfogásban is változtatásokat tesz szükségessé. Szinkronizáló, harmonizáló, szintetizáló típusú gazdaságpolitikára van szükség. A harmonizáció azt jelenti, hogy a gazdaságpolitika egyes elemeit az országon belül, a különféle területek között, továbbá az Európai Unió által támasztott követelményekkel kell összehangolni. A kormányzati filozófiában és sze-

¹ Ehhez kapcsolódik Simai Mihály (1999) érdekes kérdésfeltevése és közgazdasági elemzése a rendről.

repfelfogásban a kezdeményező, ösztönző és képesség-fejlesztő elemeket célszerű előtérbe állítani.

A csatlakozási tárgyalások jelenlegi szakaszában a magyar kormánynak az Európai Bizottsággal szemben kell a nemzeti érdekeket képviselnie. A mozgáster meg lehetőségen korlátozott. Az erőviszonyok egyenlőtlenek, a közösségi érdekeket, végső soron a tizenöt EU-tagállam közös érdekeit képviselő Bizottság alkuerejéhez aligha hasonlítható a magyar kormányé. Ugyanakkor alkuerejét a Bizottság a közösségi jogszabályok alapján gyakorolhatja. Az „EU elvárásainak” nem kell eleget tenni, ha azok mögött nincs megalapozott jogszabályi háttér. Az Európai Közösség jogközösségnek is tekinthető. Következésképpen a közösségi jogszabályoknak kell megfelelni.

Az EU-csatlakozást követően a közösségi döntéshozatali mechanizmus sajátosságai miatt a magyar kormány mozgásterre és alkuereje megnő az Európai Unióban. Ez a legegységesebb azon kérdések körében, amelyek esetében a döntéshozatal lazább kormányközi együttműködés keretében történik. A Tanácsban a minősített többségi döntéshozatal súlyának a növekedése ugyan a korábbihoz képest korlátokat jelent az egyes tagállamok érdekérvényesítése elé, ennek ellenére lesz mód cselekvésre, lobbizásra. Az Európai Unió belüli érdekérvényesítés új típusú kihívásokat jelent a magyar kormány számára, amelynek a megválaszolásához már most meg kell kezdeni a felkészülést.

A közigazgatás általános működési határfokától nem csekély mértékben függ egy ország, egy régió, egy megye, egy kistérség vagy egy település tőkeabszorpciós képessége, valamint gazdasági szereplőinek külső piaci versenyképessége. Ezzel összefüggésben azokkal a tényezőkkel célszerű foglalkozni, amelyek a közösségi források fogadását és felhasználásának hatékonyságát közvetlenül, a külföldi működőtőke-befektetők telephelyválasztását közvetve befolyásolják. Miként az EU-csatlakozással kapcsolatos más területeken, úgy itt is arról van szó, hogy a jól működő közigazgatás önmagában nem jelent versenyelőnyt. A közösségi követelményeknek való meg nem felelés viszont egyértelműen versenyképességi hátránnyá jelentkezik.

A nagyságrendi összefüggéseket érzékelteti, hogy Magyarország 3231 települése közül 23 megyei jogú város és mintegy 150 nagyobb város önkormányzatát érinti az EU-csatlakozás és az arra való felkészülés.

A magyar közigazgatás, azon belül az önkormányzatok jelenlegi állapota veszélyezteti az előcsatlakozási alapok, az EU-csatlakozást követően pedig a közösségi transzferek fogadását. A jelenlegi közigazgatási struktú-

rában az alulról történő építkezés, a decentralizáció a múlttal, a centralizációval való szembenállásra utal. Nem felel azonban meg a kor követelményeinek, és nem jelentheti azt, hogy Magyarországon hiányzik az, ami Nyugat-Európában normalitás, így amit a német önkormányzatok meg tudnak tenni, azt a magyarok jogi, intézményi vagy gazdasági korlátok miatt nem. Így például kialakították ugyan a statisztikai tervezési régiókat, de azok szintjén nem képződnek források. A különböző szintű és típusú önkormányzatok regionális tervezéssel kapcsolatos felkészítése terén is van még teendő.

A megyei közgyűlés és a nagyobb települési önkormányzatok szintjén az EU-csatlakozásra való felkészülés sokrétű feladat. A felkészülés egyik leglényegesebb eleme a közösségi jogszabályoknak abból a szempontból történő áttekintése, hogy melyek érintik vagy fogják érinteni az önkormányzatokat. A Belügyminisztérium adatai szerint jelenleg 77 ezer önkormányzati rendelet van hatályban. Ezek közül mintegy 60 ezer gyakorol érdemi befolyást a helyi életviszonyokra. Ezt a munkát folyamatosan célszerű végezni, azaz figyelemmel kell kísérni az EU-ban végbemenő változásokat is.

A közösségi joganyagban nincsenek önkormányzatokra vonatkozó fejezetek és normacímek (Tóth Judit 1998, 95. oldal). Ennek ellenére sok közösségi jogszabály befolyásolja közvetlenül és közvetve az önkormányzatok működését. A következő területeken érinti közvetlenül Magyarország EU-csatlakozása az önkormányzatokat:

- Állampolgársággal összefüggő kérdések;
- Közvetlen hatály elve, amikor a bíróság előtt a közösségi jogra hivatkoznak magánszemélyek;
- Záróhatás, aminek értelmében azokat a területeket nem lehet nemzeti hatáskörben szabályozni, amelyeket közösségi szinten már szabályoztak;
- Személyek szabad mozgása, a letelepedés szabadsága;
- Iparűzés;
- Helyi adózás;
- Vízgazdálkodás;
- Szennyvízelvezetés;
- Hulladékkezelés;
- Temetkezés;
- Kisebbségek;
- Közbeszerzés, mivel bizonyos összehatár fölött a közbeszerzési tendereket közzé kell tenni az Európai Közösség hivatalos lapjában;
- Területfejlesztés;
- A helyi önkormányzatok finanszírozási rendszere;

- Gépjárműadó.

A helyi önkormányzatokat közvetve, másodlagosan a következő területeken érinti az EU-csatlakozás:

- Környezetvédelem (zaj- és rezgésvédelem stb.);
- Versenyjog;
- Foglalkoztatáspolitikai;
- Szociális politika;
- Közösségi támogatáspolitikai.

A fenti felsorolásból a közösségi forrástranszfer a területfejlesztéshez és a támogatáspolitikához kapcsolódik a legerőteljesebben. A közösségi joganyag mellett az Európai Bíróság ítéleteire is figyelni kell. Az eseti döntések hasonló ügyekben precedensként szolgálnak.

A felkészüléssel kapcsolatos feladatok meghatározása után célszerű feltérképezni az önkormányzatok munkatársainak az EU-ismereteit. Erre alapozva célszerű és kívánatos olyan EU oktatási koncepciót készíteni, amely tartalmazza a közös vonásokat felmutató önkormányzati típusokra, az önkormányzatokon belüli szervezeti egységekre, adott esetben munkahelyekre lebontva az általános EU-ismeretek és az adott terület ellátásához szükséges speciális ismeretek körét. Ezt követően kerülhet sor az oktatási programok végrehajtására. Az oktatási program végrehajtását Magyarország várható EU-tagsága időpontjának figyelembevételével célszerű ütemezni. E követelményrendszert folyamatosan karban kell tartani, azaz figyelemmel kell kísérni a változásokat.

Az EU-csatlakozásra való felkészülés, azon belül a regionális tőkeabszorpciók képesség javítása kiemelkedő fontosságú területe kell, hogy legyen a *pályázatfigyelés*, elsősorban megyei szinten. Ennek keretében folyamatosan figyelemmel kell kísérni és értékelni kell azokat a közösségi pályázati felhívásokat, amelyeken magyar gazdasági és egyéb szervezetek is indulhatnak.

A pályázatfigyelés terén célszerű és kívánatos a rendszeres és szervezett kapcsolattartás a megyei közgyűlés és a települési önkormányzatok, valamint a megyei közgyűlés és az iskolák, intézmények, kamarák, vállalkozásfejlesztési szervezetek, vállalatok, egyéb gazdasági szereplők stb. között.

A közösségi jogszabályok ugyan nem írnak elő kötelezően alkalmazandó költségvetési vagy egyéb szabályokat, az *elszámoltathatóság és átláthatóság* követelményét azonban sok közösségi irányelv tartalmazza.

Az utóbbi időben több megye nyitott *képviselőt*, illetve tervez képviselőt nyitni Brüsszelben az EU-csatlakozásra való felkészülés jegyében. A regionális lobbizásra vonatkozó tapasztalatok alapján a brüsszeli iroda

megnyitása a regionális lobbizás utolsó fázisát jellemzi. A magyarországi önkormányzatok szempontjából a brüsszeli irodanyitás azért is korai, mert Magyarország még nem tagja az Európai Uniónak, így nem férhet hozzá a strukturális alapok és a kohéziós alap forrásaihoz. Ezen túlmenően Magyarország képviselői nem vesznek részt a közösségi döntéshozatalban, egy sor származékos közösségi jogszabály (rendelet, határozat) a csatlakozás előtt nem vonatkozik Magyarországra, magyar gazdasági szereplőkre.

Egy brüsszeli iroda fenntartásának tetemes költségei vannak. Ezek nagyságrendje minimálisan évi 20–25 millió Ft-ra becsülhető. Milyen esetleges bevételek vagy egyéb hasznok állíthatók e kiadásokkal szembe? A közösségi támogatáspolitikai működéséből az következik, hogy csak a Brüsszelből irányított közösségi kezdeményezések esetében kerülnek a régiók közvetlenül kapcsolatba az Európai Bizottsággal. Ebben az esetben van – Magyarországi EU csatlakozását követően lesz – mód regionális lobbizásra. Ugyanakkor a közösségi támogatások csekély hányadát, mindössze tíz százalékát osztják el a közösségi kezdeményezések keretében. Kérdéses, hogy Magyarország EU-csatlakozást követően a brüsszeli lobbizás hoz-e annyi hasznót, amiből finanszírozni lehet az iroda fenntartási költségeit, különösen akkor, ha az irodát jóval Magyarország EU-tagdá válása előtt nyitották vagy nyitják meg a megyék vagy más regionális egységek.

Mindezek alapján a regionális lobbizás első (a brüsszeli Bizottság és a megyei közgyűlés képviselői közötti informális kapcsolatfelvétel) és második formájának (EU-felelős az önkormányzaton belül információszerezési és kapcsolattartási feladatokkal) az alkalmazása javasolható. Adott esetben konkrét ügyekben fel lehet kérni az információszerezésre, pályázatfigyelésre, pályázati anyagokkal kapcsolatos tanácsadásra és lobbizásra szakosodott, Brüsszelben működő tanácsadó cégeket a segítségre megbízási díj ellenében.

Ami az önkormányzatok *PR-munkáját* illeti, a PR terv részletes kidolgozásának első lépésként reprezentatív empirikus adatfelvétel tűnik célszerűnek, amelyben arra a kérdésre kellene választ keresni, hogy melyek azok a tevékenységek, amelyekhez a megyében a közvélemény (a lakosság és a vállalkozói szféra) részéről az „európai” jelző kapcsolható. Milyen változásokat tartanak elengedhetetlenül megvalósítandónak annak érdekében, hogy el lehessen mondani: a megye európai jelzővel jellemezhető szolgáltatásokat kínál polgárainak és vállalkozóinak.

Második lépésben *állapotfelmérésre* van szükség annak tisztázása érdekében, hogy az egyes megyékben mi

Ilyen, az Európai Unió csatlakozással összefüggésbe hozható PR programok, tervek, elképzelések vannak, melyek azok, amelyek már ennek jegyében kezdődtek megyei – esetleg néhány kiemelt városi – szinten, és ezek mennyiben járulnak hozzá a megye tőkeabszorpciók képességének a javításához.

További felmérés során célszerű azt tisztázni, melyek azok az értékek, amelyeket a megye kíván az „európai” jelzőhöz kapcsolódóan közvetíteni, illetve melyek azok, amelyeket ennek segítségével kíván elfogadhatóvá tenni, bízván az EU iránti pozitív fogadtatás erejében.

Az elemzések elkészítése után készülhet el az azokra épülő PR terv. Ennek mélysége a megyei önkormányzat elképzelésétől függ. A terv célja lehet egy kifejezetten az EU-vonatkozásokat figyelembe vevő PR stratégia és megvalósításának lehetséges módjai.

Magyarország EU-csatlakozását követően a regionális szint autonómiájának fokozódása miatt a befektetésösztönzés terén várhatóan megnő a régiók, a kistérségek, főként pedig a települési önkormányzatok mozgásterére.

Mind szélesebb körben terjed az a felismerés, hogy a regionális fejlesztéshez nem kizárólag közvetlen, vissza nem fizetendő állami támogatásra van szükség, aminek forrásfedezete nem is biztosítható, hanem főként arra, hogy az önkormányzatok maguk is vállaljanak részt tőkerészesedés formájában különböző projektekből. Az állami és önkormányzati tulajdonosi részesedés – még ha névleges is – garanciát jelent az adott projektumba befektetni kívánó – elsősorban külföldi – vállalkozóknak. Ezáltal az önkormányzat nemcsak sajátos finanszírozói, hanem katalizatori funkciót tölt be a beruházásokban.

Az önkormányzat néhány év múlva eladhatja részesedését, üzleti alapon, magasabb áron, mint amennyiért vásárolta azt. Az önkormányzatok számára a közvetlen tulajdonosi részvétel azért előnyös, mert amíg a hitel után kamatot kell fizetniük, addig a tőkerészesedés szerzése nem jár kamatfizetési kötelezettséggel.

A betelepedési potenciál nem csekély mértékben javítható ingatlanfejlesztés révén is. Az ingatlanfejlesztés azonban tőkeigényes tevékenység, amelynek kockázatai is vannak (például nem vagy csak hosszú idő múlva sikerül értékesíteni azt az ingatlant, amelybe az önkormányzat nagyobb összeget fektetett). A betelepedési potenciál erősítése érdekében lehet egymással kombinálni az önkormányzati részesedés megszerzését és az ingatlanfejlesztést. Így például az önkormányzatok ingatlant apportálhatnak projektekből, vagy eredeti állapotban fejlesztés nélkül, vagy valamilyen infrastrukturális vagy egyéb fejlesztéssel.

A betelepedési potenciál javítása ezekkel a módszerekkel csak akkor eredményes, ha az önkormányzatok rendelkeznek megalapozott konzisztens közép- és hosszútávú fejlesztési tervekkel.

A betelepedési potenciál adókedvezményekkel is javítható. Az önkormányzatok mozgásterére a törvény által megállapított keretek között eddig meglehetősen nagy volt a helyi adók alakítása terén. E téren azonban számottevő korlátokkal is számolni kell.

Az EU-hoz való csatlakozásra való felkészülés és a csatlakozás nyomán az önkormányzatoknak növelniük kell megtakarításait ahhoz, hogy a támogatásokhoz szükséges saját részt fedezni tudják majd a központi kormányzati hozzájárulásuktól függetlenül is. Az önkormányzati bevételek jelenlegi szintje ezt nem teszi lehetővé. Ez várhatóan a fejlesztési forrásokra is hatással lesz. A vagyoneladásból származó bevételek már mára is jelentősen csökkentek, előbb-utóbb megszűnnek, így ezek nem tekinthetők pótlólagos forrásoknak.

Az iparüzési adó kivetésének jelenlegi rendszere nem EU-konform, mert a Közösség egyik alapelvét, a versenysemlegességet sérti azzal, hogy – a maximum kikötésén túlmenően – az adó mértékének a meghatározását a helyi hatóságokra bízta. Az ennek következtében kialakult nagy szórás pedig befolyásolja a tőke szabad áramlását.

A társasági adóról szóló, 2001 februárjában kidolgozott törvénymódosítási javaslat szerint 2003-tól a helyi önkormányzatok nem alkothatnak és tarthatnak hatályban olyan rendeleteket, melyek ellentétesek a törvény új szövegével. A vállalkozók részére – csak a törvény kifejezett rendelkezése esetén – adhatnak mentességet vagy kedvezményt. Ilyen kifejezett rendelkezés alapján mentesíthetik az iparüzési adó alól azokat a vállalkozásokat, amelyek adóalapja nem haladja meg a két millió forintot (Oláh Gábor 2001).

Az önkormányzatnak továbbra is megmarad a döntési lehetősége, hogy működtet-e egy adott adónemet. A helyi adó esetében továbbra is megállapíthatja annak mértékét. Kedvezményeket azonban csak a két millió forintnál kisebb adóalappal rendelkezőknek adhat.

A törvénytervezet megkülönbözteti a határozott időre adott adókedvezményt a határozatlan időre szólótól. Utóbbi esetben 2003. január 1. a mentesség határideje. A határozott időre szóló kedvezmények – a szabályozás szerint – az önkormányzati rendeletben meghatározott időtartam lejártával, de legkésőbb 2003-tól számított öt év múlva hatályukat veszítik. A módosítás nem érinti a vállalkozóknak nem minősülő magánszemélyeknek adott, illetve adható mentességeket, kedvezményeket (Oláh Gábor 2001).

A tapasztalatok alapján a helyi iparüzési adó Magyarországon sokkal magasabb, mint az EU-országokban. Egyes szakértői becslések szerint egyes településeken a helyi iparüzési adó olyan mértékű elvonást jelent bizonyos vállalkozóknak, ami 30–40 százalékos társasági nyereségadó hatásával egyenértékű. Bizonyos településeken a helyi iparüzési adó nagysága ellensúlyozza a tizen-nyolc százalékos vállalati nyereségadó külföldi működőtőke-vonzásra gyakorolt kedvező hatásait.

Az iparüzési adó rátájának a mérséklése a hatályos és a várható jogi szabályozástól függetlenül is az önkormányzatok bevételeit csökkenti. Az adókulcsot csak akkor lehet mérsékelni, ha egyéb intézkedések eredményeként az önkormányzatok adóbevétele nem csökken.

További vagyon alapú adók bevezetése hozzájárulhat az önkormányzatok bevételeinek a növekedéséhez. A vagyon alapú adó célszerűségét és bevezethetőségét hosszú ideje vitatják. Az értékalapú vagyonadó bevezetésének kulcskérdése a föld és az ingatlan bejegyzési rendszer (kataszter) fejlesztése, valamint a helyi adóügynyviteli kapacitás.

A decentralizált ösztönzésre korántsem a teljesség igényével a Somogy megyei Marcali említhető. Marcali adókedvezménnyel, kedvezményes telek- és ingatlanárakkal, valamint kiépített infrastruktúrával várja a befektetőket. Függetlenül attól, hogy kicsi vagy nagy, hazai vagy külföldi vállalkozásról van-e szó, az önkormányzat az első évben nem szed iparüzési adót. Az elmúlt években a befektetők öt-husz százalékos kedvezménnyel vásárolhattak az önkormányzattól telket, ingatlant. Ezek a kedvezmények a jövőben is megmaradnak. Ráadásul a város közelmúltban kialakított ipari parkjába települők akár ötévi adómentességet is kaphatnak. Az önkormányzat jelentős összeget áldozott az új ipari park közművesítésére. Marcali munkaképes lakosságának már több mint a fele dolgozik az eddig betelepült külföldi befektetők cégeinél. Ilyen például a Mustang Marcali Rt., a Danon Kft., az Industrie Elektrik Kft. és a Ziehl-Abegg Kft.

Vállalati szféra

A kilencvenes évek tapasztalatai alapján az Európai Megállapodás végrehajtásával kapcsolatos, makrogazdasági szinten kimutatható *előnyök* a vártnál kisebb mértékben jelentkeztek *mikrogazdasági szinten*, azaz a vállalati szférában. Elvileg az EK-ba irányuló magyar kivitel előtti kereskedelempolitikai akadályok eltörlése bizonyos termékcsoportokban, továbbá mérséklése más termékcsoportok körében, amiről az Európai Megállapodás intézkedett, javította a magyar vállalatok versenyképes-

ségét. Az EK-viszonylatú magyar export versenyképessége javulásának mértéke attól függött, hogy a magyar exportőrök és a közösségi importőrök milyen arányban osztoztak a vámbontással kapcsolatos előnyökön.

Egy korabeli empirikus felmérés (a megkérdezésben 500 olyan vállalat szerepelt, amelynek EK-viszonylatú kivitele jelentős volt, lásd: Losoncz Miklós 1995) tapasztalatai alapján vállalati szinten nem kételkedtek a külkereskedelmi statisztikai adatok megbízhatóságában, adott esetben abban, hogy 1992-ben a magyar kivitel hajtóereje az Ideiglenes Megállapodás volt.

A kérdés az volt, hogy jelentkeztek-e az egyes vállalatok szintjén a vámcsökkenésből adódó statikus és/vagy a forgalomnövekedésből adódó dinamikus és egyéb előnyök. Ezeket a hatásokat vállalati szinten nem mérték statisztikai módszerekkel. Maga a mérés meglehetősen nehéz, mert több, egyidejűleg ható tényezőt kell figyelembe venni. Különösen akkor nehéz a mérés, ha a makroszinten elméletileg számszerűsíthető előnyökből nagyon kis rész jut egy-egy vállalatra.

A vállalatgazdasági szférában az idézett megkérdezések tapasztalatai alapján az Ideiglenes Megállapodás megítélése nem volt egyértelmű. Az Ideiglenes Megállapodás a magyar vállalatgazdasági szféra nagyobbik része számára viszonylag csekély mértékű előnyöket biztosított. Egy szűkebb kör számára a megállapodás jelentős előnyöket hozott, míg elhanyagolható nagyságrendet képvisel az a vállalati kör, amely kifejezetten hátrányosnak találta az Ideiglenes Megállapodást.

Az Ideiglenes Megállapodás által nem vagy nem kellően szabályozott „szürke zónákban” (pl. külföldi munkavállalás és olyan export, amihez külföldön végzendő munka is kapcsolódik, szellemi termékexport) nem javult a magyar vállalatok helyzete a korábbi állapothoz képest.

A makro- és a mikrogazdasági szféra megítélése az Ideiglenes Megállapodásról egymással összhangban van a minősítés jellegét illetően. Mind makro-, mind mikrogazdasági szinten összességében előnyösnek tartották a megállapodást. Az előnyök nagyságának megítélésében viszont már tapasztalható volt némi különbség. A makroszintű külkereskedelmi statisztikákkal alátámasztott helyzetmegítéléssel szemben a vállalatgazdasági szféra álláspontja differenciáltabb volt. A vállalatok valamivel csekélyebbnek tartották az Ideiglenes Megállapodásból adódó előnyöket, mint ami a makrogazdasági elemzésekből következett.

Ez azzal függött össze, hogy maga a vállalati szféra is rendkívüli mértékben differenciálódott. Miközben a

makrogazdasági mutatók recessziót regisztráltak 1992-ben és 1993-ban Magyarországon, s ez igaz is volt a vállalatok, vállalkozások nagyobbik hányadára, egy bizonyos vállalati kör (külföldi érdekeltségű vállalatok, már korábban nyugati kivitelre szakosodott cégek stb.) ennek ellenére dinamikusan bővítette kivitelét. Feltételezhető, hogy a válságjelenségekkel küszködő vállalatok helyzetén nem javított érdemben az Európai Megállapodás 1992. márciusában életbe lépett kereskedelempolitikai fejezete. A kedvező helyzetben lévő vállalatok expanziójának is az Ideiglenes Megállapodáson kívülálló, mélyebb okai voltak.

A nemzetgazdasági szinten összegződő makrogazdasági hatások az egyes vállalatok szintjén más tényezők-höz képest csekély, vagy elhanyagolható mértékben jelentkeztek. A belgazdasági környezet problémái, a kelet-európai piacvesztés, a reál értelemben felértékelte árfo-lyam, a finanszírozási nehézségek stb. mellett eltörpültek az Európai Megállapodásból adódó előnyök.

Az Ideiglenes Megállapodásnak a magyar vállalatgazdasági szektor számára elvileg szóba jöhető előnyeit mér-sékeltte az a körülmény, hogy az összességében viszonylag szerény nagyságrendet reprezentáló előnyökön a ma-gyar exportőrök és a közösségi importőrök megosz-toznak. A válaszolók 37 százaléka szerint a közösségi im-portőrök jártak jól, egyharmada szerint mindkét fél elő-nyöket realizált.

Az új exportőrök engedték át gyakorlatlanságuknál fogva az Európai Megállapodásból húzható előnyöket a közösségi partnereknek. Vállalati vélemények arra en-gednek következtetni, hogy az Európai Megállapodásból adódó többletjövedelmeknek legalább a fele a közösségi importőröknek és a fogyasztóknak jutott. Ez utóbbiak ol-csóbban jutottak a magyar termékekhez. Ezáltal átté-telesen a közösségi importőr is jól járt, mert a csökkenő árak javuló piaci pozíciót jelentettek számára.

Az Ideiglenes Megállapodástól nem lehetett azt várni, hogy a piacnyitáson túlmenően ellentételezze a magyar termelők versenyképességének romlását, amely árfo-lyampolitikai vagy egyéb okok miatt következett be. Konzolidált viszonyok között az Ideiglenes Megállapo-dásnak minden bizonnyal nagyobb hatása lett volna a vál-lalati szféra gazdálkodására.

Az EU-ból származó iparcikkimport liberalizálásának befejeződése 2000 végéig, egyes esetekben 2001 elejéig elsősorban a közösségi termelők számára lesz előnyös. Olyan vámtehercsökkenésben volt részük, mint a magyar vállalatoknak az Ideiglenes Megállapodás hatályaba lépé-sét követően. Az EU-ból származó iparcikkimport libe-

ralizálásának a hatásairól nem készült empirikus adatfel-vételen alapuló felmérés. Ezért nem ismert az, hogy a kö-zösségi exportőrök és a magyar importőrök milyen arány-ban osztoztak a vámteher csökkenéséből, illetve megszű-néséből adódó előnyökön.

Ami a jelenlegi helyzetet illeti, amíg állami-kor-mányszati szinten szervezett és összehangolt az EU-csat-lakozás előkészítése, addig a meglehetősen atomizálódott vállalati szférában spontán módon megy végbe. Bár a ma-gyar gazdaság bekapcsolódása a nemzetközi munkameg-osztásba kiemelkedő mértékű, a hazai tulajdonban lévő – főleg kis és közepes méretű vállalatokat tömörítő – üzleti szféra felkészültsége az EU-tagságra nem megfelelő.

A legfőbb hiányosság az, hogy nem túlságosan meg-nyugtató az átvett közösségi jogszabályok, tágabb érte-lemben a közösségi vívmányok nem jogszabályi formát öltő halmazába tartozó, a magyar jogrendszerben nem feltétlenül megjelenő együttműködési mechanizmusok eljuttatása a vállalkozókhoz. Nagyon sok olyan, a gépek, berendezések, termékek biztonságát és a környezet védel-mét célzó, jogilag kötelező közösségi technikai szabály van, amelynek alkalmazása nem merül ki abban, hogy az arra épülő magyar jogszabály megjelenik a Magyar Köz-lönyben vagy más kormányzati dokumentumban. Al-kalmazásukhoz a vállalati szféra bizonyos feltételeknek kell, hogy eleget tegyen, amelyeknek költségvonzataik is vannak (Schuchtar Endre 1999b).

Különösen jelentősnek tűnik a lemaradás a munka-ügyi, munkaegészségügyi, munkabiztonsági, szociális jogszabályoknak a vállalati szférához történő eljuttatása terén (Európai Unió 1998).

A közösségi jogszabályokon túlmenően sok olyan – nem jogszabályi formát öltő, hanem a magánszféra önkéntes együttműködésén alapuló – ipari szabvány van érvényben, amelynek átvétele anyagi terhekkel járó alkal-mazkodásra kényszeríti a vállalatokat.

A minőségellenőrzési, minőségbiztosítási (ISO 9000, illetve ISO 14000) és terméktanúsítási (CE megfelelőség) rendszerek (Schuchtar Endre 1999a) átvétele és auditála-sa is pótlólagos kiadásokkal jár. Ha átvételük és alkal-mazásuk nem történik meg a gazdálkodó szervezetek szintjén, akkor a magyar vállalatok versenyképessége az EU-ban (és más piacokon is) romlik. Ugyanakkor a szabványok, a minőségellenőrzési és minőségbiztosítási rendszerek átvétele nem javítja az érintett vállalatok nem-zetközi és hazai versenyképességét, hanem versenyhátrá-nyaikat szünteti meg. Az említettek megléte a versenyké-pesség szükséges, de nem elégséges feltétele.

Az euró bevezetésére való felkészüléssel – néhány általános broszúra megjelentetésétől eltekintve – a kormány nemigen foglalkozott vállalati szempontból. Nem volt kommunikációs stratégia, nem volt olyan publikációs, oktatási stb. koncepció, amelynek az lett volna a célja, hogy eljuttassa az euró használatával kapcsolatos ismereteket a vállalkozói szférába. E téren kétségtelenül sokat tettek a kereskedelmi bankok, amelyek 1998-ban és 1999-ben marketing-kommunikációs stratégiájuk központjába helyezték az euró bevezetését.

Az EU-csatlakozásra való felkészülésben fontos szerepük lehetne – a kötelező kamarai tagság megszüntetése nyomán csak lehetett volna – a *gazdasági kamaráknak* (Farkas György 2000). A kötelező kamarai tagság megszüntetése helyett a kamarák feladatává lehetett volna tenni az EU-csatlakozásra való felkészülés támogatását a vállalkozói szférában.

A makrogazdasági elemzések és összefüggések sok konkrét hatást és hatásmechanizmust figyelmen kívül hagynak. A kedvező makrogazdasági folyamatok mögött nem csekély mértékben a külföldi nagyvállalatok vám-szabadterületi vagy más magyarországi vállalkozói tevékenysége áll, a kelléténél csekélyebb tovaggyűrűző hatással a gazdaság többi szférájára. A külföldi nagyvállalatok ugyanis még mindig eléggé szigetszerűen működnek, csekély hazai beszállítói hányaddal és vertikális kapcsolattal. (Ezen kíván változtatni a kormány beszállítói célprogramja.) Más összefüggésben már többször volt szó arról, hogy a magyar kivitel több mint 80 százaléka külföldi részesedésű vállalatokra jut. A vám-szabadterületek aránya a kivitelben 43 százalék volt 1999-ben.

A makrogazdasági elemzések által feltárt előnyök csak akkor realizálhatók, ha a gazdasági szervezetek minden tekintetben felkészültek Magyarország EU-csatlakozására. E követelménynek a külföldi részvétellel működő nagyvállalatok, azok közül is mindenekelőtt azok tesznek eleget, amelyek külföldi tulajdonosának székhelye az Európai Unió valamelyik tagállama. E vállalati kör számára semmilyen gondot nem fog okozni az EU-csatlakozás. Az EU-ba való belépésre ezek a cégek az anyavállalat segítségével készülnek fel. Jelenleg mintegy 25 ezer külföldi részesedésű vállalat van Magyarországon.

Az EU-csatlakozás a tisztán magyar tulajdonban lévő nagy, főként pedig közepes és kisvállalatok számára jelent majd kihívást. E körbe mintegy 300 ezer társas vállalkozás (az összes társas vállalkozás több mint 90 százaléka) és 460 ezer egyéni vállalkozás tartozik. A magyar tulajdonú cégek közül az olyan nagyvállalatok, mint például a MOL Rt. vagy a Dunaferr Rt. saját pénzügyi és hu-

mán erőforrásaira támaszkodva képes lesz végrehajtani az EU-csatlakozásra való felkészülést. A kis és a közepes méretű vállalatokból álló kör az, amely leginkább segítségre szorul az EU-csatlakozáshoz. Saját pénz- és humántőke-forrásai nem elegendőek az EU-csatlakozásra való felkészüléshez.

Egyelőre nincs elegendő információ arról, hogy az ezen vállalati kört érintő közösségi jogszabályok mekkora hányadának korlátlan hazai átvételére került sor, és mekkora hányaduk épült be speciális szabályként a hazai szabályozásba. Ezt a kérdést mindig csak konkrétan, vállalati szinten lehet eldönteni. Ettől függetlenül célszerű olyan módszereket eljuttatni a kis és közepes méretű vállalatokhoz, amelyek segítségével fel tudják mérni azt, hogy az EU-csatlakozás milyen területeken hogyan érinti ezeket a cégeket, és mit kell tenniük, hova kell fordulniuk segítségért a felkészülés érdekében.

Az Európai Unió tagországai GDP-jük 15–20 százalékanak megfelelő összegeket fordítanak *állami-közületi beszerzésekre*. Naponta átlagosan 400–500 új tenderfelhívást tesznek közzé az Európai Unió országaiban. Ebből látható, hogy igen jelentős nagyságrendet képviselő piacról van szó. Ezen a piacon ugyan a közbeszerzési eljárásból adódóan erős a verseny, ezt viszont kárpótolja a nemfizetési kockázat hiánya, vagy legalábbis rendkívül kis valószínűsége.

A szerződések odaítélésénél akkor kell a közösségi eljárási szabályokat alkalmazni, ha a szerződési érték egy meghatározott összeghatárt elér vagy azt meghaladja. Ez árubeszerzési és szolgáltatásnyújtási szerződés esetén 200 ezer euró, építési-beruházási szerződés esetén öt millió euró. Mintegy másfél-két évtizedes fejlődés eredményeként 1993 elejére megvalósult az állami-közületi megrendelések liberalizálása, a verseny erősítése e téren, az állami-közületi megrendelések odaítélésének egységes rendszere az Európai Közösségben.

A közösségi tenderkiírások az EK hivatalos lapjában (Official Journal) jelennek meg, az S jelű kiadványokban. (Az L jelű kiadványok a jogszabályokat, a C jelű kiadványok az egyéb közleményeket tartalmazzák.) A kiadványt naponta adják ki. Az EK-országok esetében kötelező jelleggel, más országok (pl. EFTA, USA, Japán) vonatkozásában gyakorlati teljeskörűséggel sorolja fel a közpénzekből megvalósítandó munkákra, áruszállításokra szóló versenyfelhívásokat. Tartalmazza továbbá az Európai Beruházási Bank és az Európai Fejlesztési Alap közmunka, beszerzési és szolgáltatási, valamint a PHARE és a TACIS program pályázati kiírásait, ezek eredményeit.

A szabályozás célja a többi között azonos verseny-

feltételek teremtése volt a tagországok cégei között. Ez a közbeszerzésekre vonatkozó szabályozás, amely nemcsak a szorosan vett adminisztrációra (minisztériumok, helyi önkormányzatok stb.) vonatkozik, hanem a közszolgáltatókra és az olyan nagy, esetenként magántulajdonú cégekre is, amelyek piaci pozíciójuk miatt esnek egyedi elbánás alá.

A kormányzati beszerzésekről szóló GATT-kódex alkalmazása nyomán és a Magyarország és az Unió közötti Európai Megállapodás értelmében az Európai Unió közbeszerzési piaca elvileg és gyakorlatilag a kívülálló országok, így Magyarország vállalatai számára is nyitva áll, az EU-tagországokéival egyenlő feltételekkel (A közbeszerzések közösségi szabályozását Szakál Róbert 1995 ismertetője alapján tekintjük át. Lásd még Várhelyi Olivér–Varga Katalin–Kerekes Pál 1998.)

A magyar vállalatok EU-orientációjának hosszú távon növekvő fontosságú eleme kell, hogy legyen a tagállamok állami-közületi szektorában kiírt tendereken való részvétel. Az ezen a piacon való megjelenésnek az általános és a vállalati kultúrával, valamint a nyelvvel összefüggő korlátai vannak. Noha az angol és a német nyelvvel elvileg mindegyik EU-tagállamban el lehet boldogulni, kicsi a valószínűsége annak, hogy ne lenne nyelvi korlát, mondjuk a dél-európai országokban. Nyelvismeretre nemcsak a személyes tárgyalásokhoz, hanem a dokumentáció elkészítéséhez is szükség van. Ezért nagy a valószínűsége annak, hogy a közösségi állami-közületi tendereken való megjelenés nyelvi okokból Ausztriára és az NSZK-ra fog korlátozódni. Nagy-Britannia esetében nem annyira a nyelvi, mint inkább a vállalati kultúrában meglévő különbségek jelentik a fő akadályt.

A közösségi szintű tenderkiírás minimális összeghatára elég magas (árubeszerzési és szolgáltatás-nyújtási szerződés esetén 52 millió Ft, építésnél 1,3 milliárd Ft) a kizárólag magyar tulajdonban lévő, zömmel kis és közepes méretű vállalatok szempontjából, de még a nagyvállalatok számára is. Ráadásul az építési beruházások esetén a külföldi munkavállalás is korlát. Ez tovább szűkíti azt a vállalati kört, amely potenciálisan pályázhat. A potenciális pályázók többsége sincs felkészülve pályázatra készülő ajánlatok írására. Ennek a körnek a bővítése, felkészültségének a javítása – állami-kormányzati segítséggel – nagy mértékben javíthatná a magyar vállalatok versenyképességét.

Az európai közbeszerzésekkel kapcsolatos témák figyelése és magyar vállalatoknak történő tanácsadás céljából alapították a Dunaholding Belgium Rt.-t (Útmutató vállalkozónak 1995). A Dunaholding Belgium Rt. on-line

kapcsolatot létesített a brüsszeli adatbankkal, s rajtuk keresztül a magyar vállalatok is könnyen tudomást szerezhetnek a kiírt versenypályázatokról.

A magyar cégek egy részének ideális megoldás lehet olyan helyi partnerek keresése, akik már jól ismerik az állami szektor beszerzéseit a célországban. Így azonnal részt lehet venni az üzletben anélkül, hogy a cég hosszú tanulási folyamaton menne keresztül, bár ennek esélye magyar cég számára meglehetősen csekély. Saját országban belül is érdemes üzleti partnerek után nézni, mégpedig olyanok után, akik hajlandók megosztani a tapasztalatokat és az új piacra történő behatolással együtt járó költségeket is.

Igaz ugyan, hogy a közös európai szabályozás a tagországok nagyobb nyitottságában mutatkozik meg – mivel egymás országaiban is tenderezhetnek –, ám ez nem jelentheti azt, hogy a vásárlások lebonyolításában végbement az általános harmonizáció. Tehát megmaradnak a helyi adminisztratív procedúrák, amelyek minden országban különbözőek. Meg kell ismerkedni külön-külön minden ország állami szektorának szerkezetével, a „bevásárlásokért” felelős tisztviselőkkal és munkamódszerekkel.

A tanulmány tartalmi és terjedelmi kereteit szétfeszítené a mezőgazdaság helyzetének az elemzése. Ebben az összefüggésben annyit azonban célszerű megjegyezni, hogy Magyarország EU-csatlakozását követően a termelők közötti erőteljes szelekcióval és differenciálódással indokolt számolni. Fennáll a veszélye annak, hogy ha nem teremtik meg a földkoncentráció jogi, gazdasági és pénzügyi feltételeit, továbbá a mezőgazdaság forrásellátottságát, akkor a kisgazdaságok körében tömegessé válik a csőd, miáltal a magyar agrártermelési potenciál visszaesik.

A KSH által 2000. március 31-én regisztrált 960 ezer egyéni és családi gazdasággal 600 ezer egy hektárnál kisebb területen gazdálkodik. A közösségi szabályozás csak az ennél nagyobb területen gazdálkodóknak nyújt támogatást. A támogatásra jogosult körben egy-egy gazdaság becslések szerint 30–50 millió forint beruházással tehető versenyképessé a fejlettebb közösségi termelőkkel.

A jelek szerint a politikai szféra nincs felkészülve a tömeges mezőgazdasági csődhelyzetekre. A csődhelyzetek kezelését gátolják a földvásárlás előtti jogi akadályok. A mezőgazdaság alkalmazkodása a közösségi követelményekhez a jelenlegi bérleti konstrukciók keretében nem lehetséges. A jelenlegi árszinten a magyar mezőgazdaság sem abszolút, sem különbözeti földjáradékot nem tud elszámolni.

Humán szféra

Az EU-csatlakozás a humán szférát egyrészt a jövedelmek alakulásán és differenciálódásán, másrészt a munkaerő-keresleten, harmadrészt a külföldi munkavállalás liberalizálásán keresztül befolyásolja.

Csatlakozás és a lakosság helyzete

A vállalati szférának az EU-csatlakozás hatására várható, korábban elemzett differenciálódása ellenható erők hiányában a lakosság jövedelmi viszonyait is befolyásolni fogja. Az EU-csatlakozást követően felgyorsulhat a lakosság jövedelmi és életszínvonalbeli differenciálódása, a társadalom kettészakadása, nőhet a munkanélküliség. Az EU-csatlakozásra való felkészülésben előnnyel rendelkező külföldi tulajdonosi részesedésű vállalatok által foglalkoztatottak elhelyezkedési lehetőségei és jövedelemviszonyai várhatóan javulnak. A nagyságrendi összefüggéseket érzékelteti, hogy a külföldi részesedéssel működő vállalatok jelenleg mintegy 350 ezer főt foglalkoztatnak. Ez az ipari foglalkoztatottak egyharmada, az összes foglalkoztatott tíz százaléka.

A magyar tulajdonban lévő vállalati szféra jelentős részénél, főként az EU-csatlakozás által is érintett kis és közepes méretű vállalatoknál, valamint a mezőgazdaságban és a közszolgáltatásokban foglalkoztatottak jövedelmi helyzete kedvező esetben is kisebb mértékben javul. A csatlakozás utáni első években erőteljesebb szelekció mehet végbe a lakosság körében, mint a hasonló fejlettségű dél-európai országokban történt a csatlakozás után a nyolcvanas években.

A szociális biztonságot erősítő intézkedések nem tarthatók a költségvetési deficit növekedése miatt, ami viszont a maastrichti konvergenciakritérium teljesítését is veszélyezteti. Az egészségügyi és az oktatási reform elmaradása, de még annak halogatása sem engedhető meg.

A jelenlegi állapot alapján az EU-csatlakozás a magyar lakosság többségének aligha fog kedvező perspektívát nyújtani. Ehhez képest a lakosság megalapozatlanul optimista az EU-csatlakozással kapcsolatban. Politikai feszültséghez vezethet, ha nincs felkészítve a realitásokra. A csatlakozást követő csalódottság kedvezhet a nacionalista-populista politikai erőknek is.

Magyarország EU-csatlakozása a jelek szerint gazdasági és jogi szakmai problémából mindinkább politikai kérdéssé válik. A kibővülés eddigi tapasztalatai szerint ugyanis a tagjelölt országokban az EK-ba vagy az EU-ba

való belépésről népszavazáson döntöttek. A jelek szerint a magyar lakosság többsége jelenleg támogatja az EU-csatlakozást.

Többé-kevésbé természetesnek tekinthető az, hogy a felvételi kérelem benyújtását követően a taggá válás támogatása a lakosság körében mérséklődik. Lehetnek, léteznek is olyan csoportok és politikai erők, amelyek tényleges vagy vélt érdekeik alapján nem érdekeltek Magyarország EU-csatlakozásában. Választási évben ezek a hangok különösen nagy mértékben felerősödhetnek. A csatlakozás előkészítése e megközelítésben nem egyszerűen technikai és szervezési kérdés, hanem politikai probléma is.

Eddig nem sikerült meggyőzően érzékeltetni azt, hogy a magyar lakoságnak milyen előnyei származnak az ország EU-csatlakozásától, és milyen negatív hatásokkal, következményekkel kell számolnia. Jelenleg teljes mértékben hiányzik a politikai marketing aktivitás ezen a téren. A lakosság véleményét leginkább befolyásoló szegmenst kellene felkészíteni az EU-csatlakozásra és következményeire. Azokkal a lakossági csoportokkal is kellene foglalkozni, amelyeket hátrányosan érint majd az EU-csatlakozás. A hátrányosan érintettek legnagyobb csoportja a mezőgazdasági őstermelőké vagy kistermelőké.

Az EU-csatlakozás várható hatása a munkaerő-keresletre

A munkaerő iránti kereslet döntően a magyar gazdaság fejlődési pályájától, a gazdaság szerkezeti változások irányától és ütemétől, a külföldi vállalatok további magyarországi szerepvállalásától függ. Az EU-csatlakozás, – mint a tágan értelmezett külső, világ gazdasági környezet része – legfeljebb módosíthat ezeken a trendeken, de a munkaerő iránti keresletet nem az EU-csatlakozás határozza meg.

Az EU-csatlakozása való felkészülés és a csatlakozás várhatóan a szakképzett, azon belül is a felsőfokú képzettséggel rendelkező munkaerő iránti keresletre fogja a legnagyobb hatást gyakorolni. Szakképzetlen és alacsony szakképzettségű munkaerőből nemcsak Magyarországon, hanem világméretben is túlkínálat van, ebben a körben az EU-csatlakozás várhatóan nem fog pótlólagos keresletet indukálni. Ezért a továbbiakban a felsőfokú képzettségű munkaerő iránti keresletet elemezzük. A felsőfokú szakemberek iránti igényt két tényező fogja alakítani:

- az EU-csatlakozáshoz kapcsolódó közvetlen szakemberigény,
- az EU-csatlakozás nyomán megváltozó üzleti környezet által kiváltott pótlólagos kereslet.

Ami a csatlakozásra való felkészülés és a csatlakozás közvetlen munkaerőigényét illeti, a változások időben koncentráltan fognak lezajlani, azaz 2005. évi magyar belépést feltételezve várhatóan a 2004 és 2006 közötti időszakra fognak összpontosulni. Ezt követően a felsőfokú képzettségű szakemberek iránti igény az Európai Unió fejlődésének irányától, arculatától, sebességétől fog függni. A magyar EU-csatlakozással összefüggésben a következő területeken várható pótlólagos kereslet:

- Magyarországnak szakembereket kell delegálnia a közösségi intézményekbe;
- Az EU-csatlakozás nyomán a magyar igazságszolgáltatásnak alkalmasnak kell lennie a közösségi jog értelmezésére és alkalmazására. E követelmény az ügyész-ségre is vonatkozik;
- A magyar közigazgatásnak mind országos, mind helyi szinten alkalmasnak kell lennie a Közösség egységes belső piacának, a közösségi politikáknak, azok közül is a közös agrárpolitikának és a közösségi agrárrendtartásnak a működtetésére és a közösségi források fogadására és hatékony felhasználására. Ehhez a mainál nagyobb létszámú és jobb minőségű közigazgatásra, képzetten szakemberekre van szükség;
- A csatlakozás után Magyarország lesz az Európai Unió külső határa. A Schengeni Egyezmény átvétele és alkalmazása nyomán pótlólagos feladatok fognak hárulni a Külügyminisztériumra (vízumok kiadása), Határőrségre, a Vám- és Pénzügyőrségre és a Rendőrségre;
- A Közösség egységes belső piacának a működtetése szükségessé teszi az állat- és növényegészségügyi állomások, a minőségellenőrzés-tanúsítási, valamint az akkreditálási intézmények fejlesztését.

A pótlólagos létszámgigények – a teljesség igénye nélkül – néhány kulcsterületre koncentrálnak. Az EU-csatlakozást követően, a legvalószínűbb időpontot tekintve 2005 után, mintegy 300–400 főt kell majd Magyarországnak különféle közösségi intézményekbe és intézményekhez delegálnia. E szakemberek egy része közvetlenül Brüsszelben fog dolgozni, másik részük Magyarországról tartja majd a kapcsolatot a közösségi intézményekkel. A közösségi intézményekkel kapcsolatot tartó szakembergárda bizonyos hányada már jelenleg is rendelkezésre áll. Ha a vázolt helyzetre nem készül fel az ország, akkor a kihívás az lesz, hogy az EU-csatlakozást követően nehéz lesz pótolni a Brüsszelbe távozó köztisztviselőket. Ezt a problémát nehezen tudta kezelni az osztrák kormány is Ausztria 1995. évi EU-csatlakozása után.

Az EU-csatlakozást követően nagy számban lesz

szükség olyan jogászokra, akik ismerik és alkalmazzák a közösségi jogot. A képzésben erre nehéz felkészülni, mert bizonyos közösségi jogforrások (rendeletek) csak a tagállamokra vonatkoznak. Nem érdemes a jogászokat túl sok idővel a csatlakozás előtt kiképezni, mert a csatlakozásra elavulnak az ismereteik. Ha viszont túl későn kezdődik meg a képzés, akkor nem lesz elég idejük megismerni a közösségi jogot.

Az EU-csatlakozás valószínűleg nem teremt kiemelkedően nagy pótlólagos keresletet a bírák és ügyészek iránt. A pótlólagos létszámgigényt a 2004 és 2006 közötti időszakban éves átlagban 40–50 körülire, összesen 120–150 főre becsüljük. A csatlakozás után, a közösségi jog átvétele miatt várhatóan nő az olyan peres ügyek száma, amelyekben a közösségi jogot is alkalmazni kell. Az alacsony pótlólagos létszámgigény azzal magyarázható, hogy az alkalmazkodás a képzésben fog végbemenni, azaz a meglévő állományt képezik át, továbbá az egyetemi képzésben fog mind nagyobb súlyt kapni az EU-dimenzió.

A közigazgatásban a jogászok iránti pótlólagos kereslet várhatóan nagyobb lesz, mint az igazságszolgáltatásban annak ellenére, hogy a meglévő jogászok átképzése itt is meg fog történni. Ha abból indulunk ki, hogy meggyenként minimálisan húsz fővel nő a létszám, akkor ez – Budapest nagyobb súlyát figyelembe véve – 400 főt jelent.

Az általános közigazgatási irányítás 1998-ban 174 772 főt, 1999-ben 176 618 főt foglalkoztatott. A létszámprognózist nehezíti az, hogy nem tűnik egyértelműnek a közigazgatási reform iránya és jellege. Eddig nem mérték még fel azt, hogy a közigazgatás egyes szintjein milyen hatósági feladatokat kell ellátni, és azoknak milyen létszámgigénye van. Ilyen felmérésre az EU-csatlakozás kapcsán is szükség van.

Feltételezhető, hogy az EU-csatlakozás a fővárosban, a 23 megyei jogú városban és a 195 város nagyobb részében teszi szükségessé további feladatok ellátását. Az egyszerűség kedvéért ebbe a számba bevehetők a tervezési kistérségek is. Városonként tíz diplomás szakemberrel számolva alsó becslésként 2000–2100 fő pótlólagos létszámgigény adódik.

A törvényhozók, igazgatási, érdekképviselési vezetők gazdasági vezetők foglalkozási főcsoport közel felét 1996-ban felsőfokú képzettséggel rendelkező szakemberek alkották. (Ennél frissebb adat nem áll rendelkezésre.) Ha ezt az arányt a jövőre nézve is feltételezzük, akkor az általános iskolai és a középfokú végzettségű munkaerő iránti kereslet bővülésével is indokolt számolni.

A csatlakozást követően Magyarország lesz az Európai

Unió külső határa. Ennek hatása a munkaerő-szükségletre ellenmondásos lesz. Megszűnik a magyar-osztrák határon a határellenőrzés, innen – elvileg legalább is – át lehet csoportosítani munkaerőt a többi határszakaszra. Ezt korlátozza a munkaerő csekély mértékű földrajzi mobilitása.

Nem ismert az, hogy milyen követelményeket s milyen időbeli ütemezéssel kell érvényesíteni Szlovéniával, Szlovákiával és Romániával szemben. Ezek az országok ugyanis előbb vagy utóbb szintén EU-tagok lesznek. Ausztria óriási költséggel építette ki a magyar-osztrák határon ellenőrzési rendszerét. E beruházási költségek befagyott költségekké válnak Magyarország EU-csatlakozását követően. Hosszabb távon arra kell felkészülni, hogy a magyar-ukrán, a magyar-horvát és a magyar-jugoszláv határszakasz lesz a schengeni határ. A magyar kormány egyelőre azzal számol, hogy a magyar-román határszakasz is a schengeni határ része lesz. E kérdésben az Európai Bizottság eddig nem nyilatkozott.

A határellenőrzés megerősítéséhez jórészt középfokú szakképzettséggel rendelkező munkaerőre lesz szükség. A fegyveres erők fegyveres testületeinek foglalkozásaiban dolgozóknak 1996-ban 16,8 százaléka rendelkezett felsőfokú végzettséggel. Mindennek alapján a pótlólagos létszámgigényt 400–500 főre becsüljük.

A Közösség belső piacának működtetéséhez hozzájáruló ellenőrző, akkreditáló stb. intézmények pótlólagos diplomás létszámgigénye 4000–5000 főre becsülhető.

Az EU-csatlakozás abból a szempontból is módosítja a felsőfokú munkaerő iránti kereslet keretfeltételeit, hogy a csatlakozást követően módosul a magyarországi üzleti környezet. A közös agrárpolitika átvétele, bizonyos mezőgazdasági kultúrák termelésének perspektivikussá válása nyomán várhatóan nőni fog a kereslet a felsőfokú végzettségű szakemberek iránt. A tartalékokat érzékelteti az, hogy a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 1996-ban a 122 863 mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozásúnak csak mindössze 3,2 százaléka (3893 fő) rendelkezett felsőfokú végzettséggel. Ha a diplomások aránya a 16,8 százalékos nemzetgazdasági átlagra emelkedne, akkor ez abszolút értékben 20 600 főt tenne ki. E szektorban az EU-csatlakozással összefüggésben elképzelhető a felsőfokú végzettségűek 10–15 ezer fős növekedése 2010-ig.

Az EU-csatlakozás és a nemzetközi munkaerő-mobilitás

Magyarország EU-csatlakozását követően előbb vagy utóbb megvalósul a szabad letelepedés és munkavállalás szabadsága. E változások nyomán elképzelhető a magyar

munkaerő kiáramlása az Európai Unió többi tagországába és a külföldi munkaerő beáramlása Magyarországra az Európai Unió tagállamaiból, továbbá e két tényező valamilyen kombinációja.

Ami a magyar foglalkoztatottak külföldi munkavállalását illeti, elméletileg igen kedvező hosszú távú munkaerő-keresleti trendek prognosztizálhatók az Európai Unióban. Francia előrejelzések szerint az Európai Unióban a következő ötven évben 50–75 millió harmadik országokból származó bevándorlóra lesz szüksége. Az Európai Bizottság elemzése szerint a dolgozó népesség száma a következő tíz évben csökken, a gazdaságilag aktív lakosok száma az 1995. évi 225 millióról 2025-ben 223 millióra mérséklődik. A 65 éven felüliek aránya a népességben a jelenlegi 15 százalékról 2025-ben 22 százalékra emelkedik (Hargreaves, Debora 2000).

Rövid távon sok olyan szakma van, amelyet a harmadik országokból származó munkavállalók előtt az égető hazai munkaerőhiány miatt – korlátozottan – meg kívánnak nyitni. Az NSZK-ban például külföldi informatikai szakembereket kívánnak alkalmazni meghatározott kvóta erejéig.

Ennek fényében az Európai Bizottság egyik legutóbbi munkaanyagában azt javasolta, hogy a tagállamok ún. rugalmas célszámokat tűzzenek ki a bevándorlók kívánatos létszámára (Losonczi Miklós 2001). Szándékosan nem beszélnek kvótákról. Ezeket a célszámokat a munkaerő-piaci igényeket és a külföldi munkavállalók elfogadottságát egyaránt figyelembe véve határoznák meg. 2004-re egyébként közös menekültpolitika kialakítását is tervezi a Bizottság.

A Bizottság közös jogi kereteket kíván teremteni a bevándorlók fogadására. A harmadik országokból érkezők tartózkodási idejüktől függő munkavállalói és állampolgári jogokat kapnának. Hosszabb távon nyitva lenne előttük az állandó tartózkodás, sőt bizonyos fajta, egyelőre pontosan nem definiált állampolgárság elnyerésének esélye is. A bevándorlók aztán az Európai Unión belül az uniós állampolgárokhoz hasonlóan szabadon mozoghatnak. Az elképzelések megvalósításától a Bizottság az illegális migráció, az embercsempészet és a menekültkérelmek viaszosorulását is várja. A vonatkozó jogszabálytervezetek még nem jelentek meg.

A Bizottság szakértői is tudják, hogy ezeket az elképzeléseket csak a tagállamok politikai támogatásával lehet megvalósítani. A harmadik országokból származó bevándorlással kapcsolatos előnyök ellenére a munkahelyeket és a bérszínvonalat veszélyeztetettnek vélő szakszervezetek ellenállást tanúsítanak a bevándorlás liberalizálá-

sával szemben. Ez az ellenállás különösen az NSZK-ban és Ausztriában számottevő. Ennek nem közgazdasági, hanem politikai okai vannak. Az egyik német tartományi választáson az ellenzéki jobboldali jelöltek az idegenellenes Kinder statt Inder (gyerekeket indiaiak helyett) jelzót is bevetették a kampányba. Ez a jelszó Schröder kancellár azon javaslatára volt válasz, amely szerint az informatikai szakemberek hiányának enyhítésére korlátozott számú indiai munkavállalását kellene engedélyezni.

A Bizottság elképzelése az utóbbi húsz-harminc év restriktív bevándorlási politikájának tarthatatlanságát kérdőjelezi meg, amely időszakban gyakorlatilag nem engedélyezték harmadik országok állampolgárainak a munkavállalást az Európai Közösségben. Történelmi tapasztalatok alapján a bevándorlók előtt nyitva álló országok (a szudéta-németeket és a kelet-poroszországi menekülteket befogadó NSZK a második világháború után, a zsidó diaszpórának otthont adó Izrael, az USA stb.) sokat profitáltak az újonnan jöttek szakképzettségéből, vállalkozási készségéből és a helyi lakosokénál erősebb teljesítményorientációjából. Az USA-ban évtizedekig számottevő nemzetgazdasági megtakarítások forrása volt az ún. „brain drain”, a szakképzett munkaerő befogadása, mert meg lehetett takarítani a képzési költségeket. Az amerikai felvesztőipar kiemelkedő mértékben támaszkodott a bevándorolt ázsiai munkaerőre. (A vietnámi háború befejezése után sok menekült érkezett az USA-ba Dél-Vietnamból.)

A bevándorlás korlátozásának egyik legfőbb indokként a bérszínvonal-különbségeket említik. Amerikai tapasztalatok alapján hetven százalékos bérkülönbségek már erőteljes migrációt váltanak ki. Portugália és Spanyolország EK-csatlakozásának tapasztalatai is arra utalnak, hogy a közösségi kereseti szint 60–70 százalékának az elérése jelentette azt a határt, ami érezhetően visszafogta, mérsékelte a migrációt. Ha a bérkülönbség két ország között harminc százaléknál kisebb, akkor a fejlettebből a fejlettebb országba való kivándorlás nem tömeges.

Egyébként az EU-tagállamok közötti migráció sem volt jelentős. Az 1990 és 1996 közötti időszakban a tagállamok közötti munkaerőmozgás a népesség öt-hat százalékára terjedt ki. Leginkább portugálok vállaltak munkát az NSZK-ban és Luxemburgban.

Egyelőre nem válaszolható meg az a kérdés, hogy a szakszervezeti és az általános politikai ellenállás meddig odázza el a Közösség munkaerőpiacának a megnyitását harmadik országok, sőt a tagjelölt közép- és kelet-európai országok előtt. Az EU-csatlakozást követően a Bizottság nem kívánja engedélyezni a magyar munkaerő szabad munkavállalását.

Az EU-országokban történő magyar munkavállalás nem öltene tömeges méreteket a korlátok eltörlése esetén sem. Szakértői becslések szerint az újonnan csatlakozó közép- és kelet-európai országokból várható bevándorlás nem érné el az EU-tagállamok lakosságának három százalékát.

Az egyik leglényegesebb nem adminisztratív korlát a nyelv. Az EU-országokban azokon a területeken csekély a munkaerő-kereslet, ahol nincs szükség nyelvtudásra (pl. építőipar).

Becslések szerint a magyar lakosság mindössze tíz százaléka tud idegen nyelvet. A nyelvtudás minőségéről nincs megbízható információ. A munkavállalást az is nehezíti, hogy a magyar lakosság nyelvtudásában az angol és a német dominál. Ezzel a nyelvismerettel Nagy-Britanniában és Írországból, illetve az NSZK-ban és Ausztriában lehetne elhelyezkedni kvalifikált munkakörben. Nem zárható még ki olyan „kozmetopolita” országban történő munkavállalás, mint például Hollandia vagy esetleg Belgium. A dél-európai vagy a franciaországi munkavállaláshoz viszont elengedhetetlen a fogadó ország nyelvének az ismerete. Nagy-Britannia és Írország esetében korlát lehet a kulturális távolság.

Empirikus tapasztalatok alapján Magyarországon a fiatalok szívesen mennek el néhány évre külföldre tanulni és dolgozni, de azután hazatérnek. Már ma is számottevő a külföldön tanulók száma. A szakmunkások és a betanított munkások még kevésbé készek arra, hogy szülőföldjüktől távol dolgozzanak. Még az országon belül is nehezen változtatnak lakóhelyet. Következésképpen a felsőfokú végzettségűek számára – a korlátokkal együtt – nagyobb lesz a külföldi munkavállalás vonzereje és lehetősége, mint az általános iskolai és a középfokú szakképzettségűek számára.

Ami az Európai Unió állampolgárainak magyarországi munkavállalását illeti, a nyelvi korlát miatt még vonzó gazdasági feltételek esetén sem lehet tömeges bevándorlással számolni. A múltbeli és a jelenlegi helyzethez hasonlóan a beáramlás zömmel vállalkozásindításhoz és menedzseri posztok betöltéséhez kapcsolódott, és nem volt tömeges méretű. Azt azonban nem lehet kizárni, hogy megfelelő feltételek esetén az EU-ban élő – az idősebb generációhoz tartozó – magyar diaszpóra jelentős hányada tér haza hosszabb-rövidebb időre, döntően nem munkavállalás céljából.

Magyarország legfőbb nemzetközi versenyelőnyét a kreatív és jól motiválható képzett munkaerő jelenti. Ezt a munkaerőt keresik a külföldi részesedésű vállalatok. Ugyancsak sok ország tapasztalata utal arra, hogy az oktatás terén könnyebb a felzárkózás a fejlett országok mögé, mint az egy főre jutó GDP tekintetében.

A felsőfokú szakemberek képzése olcsóbb Magyarországon, mint az Európai Unió tagállamaiban. Ugyanez vonatkozik a posztgraduális képzési formákra (pl. MBA) is. Elképzelhető annak a trendnek a kibontakozása, amely szerint az USA-hoz hasonlóan egyes nyugat-európai országok növekvő mértékben elégitik ki ilyen szakemberigényüket külföldről, beleértve Magyarországot. Ez várhatóan ellentmondásosan érinti az ország hosszú távú gazdasági fejlődési trendjeit.

A magyar gazdasági felsőoktatás bizonyos kontinentális nyugat-európaival szemben némi komparatív előnyvel rendelkezik. Elsősorban abban a vonatkozásban, hogy a gazdasági főiskolákon és egyetemeken, valamint a műszaki felsőoktatásban nagyobb mértékben támaszkodnak az angolszász típusú menedzserképzésre, mint például az NSZK-ban vagy Franciaországban vagy Olaszországban. Nyugat-Európában elsősorban pénzügyi vezetői munkakörben van kereslet angolszász MBA-vel rendelkező szakemberek iránt. A részvényesi érték maximalizálását középpontba állító, az általános vezetési tulajdonságok és képességek fejlesztését előtérbe helyező angolszász szemléletű felsőfokú és posztgraduális gazdasági képzés lehetővé teszi azt, hogy a kiképzett szakemberek a konkrét ágazattól függetlenül minden poszton megállják a helyüket.

Ennek az lehet az egyik következménye, hogy mind több felsőfokú végzettségű magyar gazdasági szakember számára válik vonzóvá a külföldi, azon belül nyugat-európai munkavállalás. Számuk mindazonáltal viszonylag csekély.

A másik következmény az lesz, hogy a külföldi részesedű vállalatok esetében a külföldi karrierlehetőség könnyebben megnyílik a felsőfokú képzettséggel rendelkező magyar alkalmazottak előtt is. Ez már tömegesebb tendencia lehet, mint az előbbi. Vállalati szinten olcsóbb magyar állampolgárt alkalmazni Nyugat-Európában, mint helybélit. Ennek a trendnek már felfedezhetők bizonyos jelei most is. Ha az oktatás-képzési költségek alacsonyabbak Magyarországon, mint a diplomás magyar munkavállalókat fogadó országokban, akkor ez közvetett, a humán tőke-képzés közvetítésével végrehajtott tőkeexportot jelent.

Különösen erős lehet ez a szívóhatás a globális multinacionális vállalatok esetében (függetlenül attól, hogy EU-országbeli vagy más székhelyű cégekről van szó) akkor, ha azok külföldi posztokra keresnek munkaerőt. A fejlett ipari országokban a munkaerő már nehezebben motiválható anyagiilag, nehezebben vállal kiküldetést elmaradott országokba.

A többi közép- és kelet-európai ország felvétele az

EU-ba szintén szívóhatást gyakorolhat a felsőfokú munkaerő iránti keresletre. A kulturális közelség, egyes esetekben pedig a nyelvtudás miatt nő a kereslet a magyar munkavállalók iránt, a menedzser szemlélettel kapcsolatban elmondottak mellett. A közép- és a felső szintű menedzserek esetében Magyarország még legalább öt-hét évig versenyképes marad a volt szocialista országok nagy részével szemben. (Lengyelország részleges kivétel, ezen a téren Magyarország legfőbb versenytársa.) E szegmensben hosszú távon reális azzal számolni, hogy a frissen végzetek egy-két százaléka vállal hosszabb-rövidebb ideig munkát.

Az utóbbi egy-két évben mind több jel utalt arra, hogy a külföldi transznacionális vállalatok Magyarországra telepítik kutatás-fejlesztési részlegeiket. Ez globális irányzatnak tekinthető, hiszen például az indiai programozókat olcsóbb otthon fizetni, mint az USA-ban amerikai béreket adni nekik. Ennek a trendnek a folytatása a természettudományi és a műszaki értelmiségi képzésnek adhat perspektívát, mérsékelheti a kiáramlást. Itt nyilvánvalóan alkalmazott kutatásról és fejlesztésről van szó, nem pedig alapkutatásról.

E területen sem lehet kizárni a külföld elszívó hatását, de ezt esetenként ellensúlyozhatja a helyi karrierperspektívák javulása. A kifelé irányuló munkaerő-áramlás azonban várhatóan jóval kisebb lesz, mint a menedzserek esetében. (Becslések szerint jelenleg öt-hat ezer magyar kutató dolgozik külföldön [Magyar Hírlap 2001, 1. oldal]). Mindezek alapján hosszú távon akár évente három-öt százalékkal is nőhet e hatásnak betudhatóan a felsőfokú végzettségű munkaerő iránti kereslet a műszaki és természettudományi alkalmazott kutatásban.

Ugyanakkor a kis nemzetgazdasági dimenziójú országok túlnyomó többségéhez hasonlóan Magyarországon sincs perspektívája széles tartományban műszaki-tervezettudományi alapkutatások folytatásának. Az ilyen jellegű képzésnek azért nincs értelme, mert a végzetek nem fognak megfelelő munkát találni Magyarországon, így a képzés a külföld számára történik.

A kérdés ezek után az, hogy a várható trendek fényében hogyan térülnek meg a felsőfokú képzés ráfordításai. Lesz-e mód arra, hogy a magyar gazdaság is profitáljon a közvetett, azaz a humán tőkeképzésen keresztül végbe menő tőkeexportból.

A műszaki-tervezettudományi alkalmazott kutatás ráfordításainak nagy része megtérül, ha a transznacionális nagyvállalatok Magyarországra telepítik kutatás-fejlesztési részlegeiket. Ugyanez nem mondható el a graduális és posztgraduális gazdasági képzésről. Igaz azonban az

is, hogy ez utóbbi esetben a nagyságrendek is csekélyebbek, mint műszaki-természettudományi alkalmazott kutatásra való képzés esetében.

A tőkeexport mértékét mérsékelheti, ha a külföldön munkát vállaló diplomás jövedelmének egy részét hazautalja családjá támogatására. A felsőfokú végzettségű magyarok külföldi munkavállalása nemcsak közvetett tőkeexport, hanem hitelnyújtás is. Hitelnyújtásról akkor beszélhetünk, ha a külföldön munkát vállaló diplomás magyar később visszajön, vagy gazdaságilag aktív korban vagy nyugdíjasként. A megfelelő közösségi irányelvek átvétele után nem lesz akadálya annak, hogy ezek a munkavállalók nyugdíjukat Magyarországon élvezzék. A valóságban a közvetett tőkeexport és a közvetett hitelnyújtás nehezen választható el egymástól.

Ha nincs mód az oktatási költségek megtérülésére az „agyelszívás” miatt, akkor a közvetett tőkeexport mérséklése érdekében sürgősen világpiaci árakra kell helyezni a gazdasági és műszaki felsőoktatást. Ezáltal mérsékelhető az országból kiáramló tőke.

A közvetett tőkeexportot csökkentheti a környező országokból Magyarországra irányuló diplomás bevándorlás, elsősorban az ott élő magyarok és/vagy magyarul beszélők köréből. E felfogásban Magyarország ugyanolyan szerepet tölt be az „agyelszívásban” regionális méretekben, mint az USA globális méretekben. Ez a bevándorlás a demográfiai trendek és a munkaerő iránti kereslet függvényében a felsőfokú végzettségűek jóval szélesebb tartományát érintheti, mint a diplomás magyarok külföldi munkavállalása, kevésbé koncentrálódik a gazdasági és a műszaki elitre. Ebben az esetben Magyarország közvetett tőkeimportőr lesz. Az így realizálódó tőkeimport mérsékelheti, vagy akár teljes mértékben ellensúlyozhatja a közvetett tőkeexportot.

Ami a közvetett tőkeimporthoz kapcsolódó társadalom- és gazdaságpolitikát illeti, a magyar társadalomban meglévő idegenellenességet mérséklő intézkedéseket célszerű hozni. A bevándorlás-politika célrendszerében meg kell jelentetni a közvetett diplomás munkaerőimportot, azaz a schengeni egyezményhez történő csatlakozást követően is lehetővé kell tenni a magyarországi munkavállalást.

Hivatkozások

- Angyal Ádám (2000): Politikai vállalkozás. *Mozgó Világ*, 9. szám
- Erdős Gabriella–Földes Gábor–Őri Tamás–Véghelyi Mária (1999): Az Európai Közösség adójoga. KJL-ERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 1999, 279 oldal
- Európai Unió (1998): Az Európai Unió szociális védelemről szóló egyes jogszabályai. Kétnyelvű kiadás, Németh & Pásztor International Kft., Budapest, 1998, 710 oldal
- Farkas György (2000): Kamarák és vállalati érdekképviselők az integrációs felkészülésben. Osiris Kiadó, Budapest, 134 oldal
- Hargreaves Dedora (2000): EU launches immigration plan. *Financial Times*, november 22., 1. oldal.
- Losonczi Miklós (1995): A magyar vállalatok és az Európai Unió. *Ipargazdasági Szemle*. XXVI. évfolyam, 1–2. szám, 113–128. oldal
- Losonczi Miklós (2001): Bevándorlási politika az EU-ban. *Magyar Hírlap*, 34. évfolyam, 37. szám, február 13., 7. oldal.
- Magyar Hírlap (2001): január 19.
- Oláh Gábor (2001): Kedvezmények csak 2003-ig. *Világgazdaság*, XXXIII. évfolyam, 33. (8048.) szám, 2–3. oldal.
- Schuchtar Endre (1999a): Az ipari termékek tanúsítása Európában. ITD Hungary, Budapest, 1999, 102 oldal
- Schuchtar Endre (1999b): Európai technikai jogharmonizáció a gépiparban. ITD Hungary, Budapest, 1999, 114 oldal
- Szakál Róbert (1995): Közbeszerzések. A nemzetközi jogi szabályozás kérdései. Európai Unió, a Világgazdaság melléklete, 1995. május, 6–8. oldal
- Tóth Judit (1998): A helyi önkormányzatok európai szintű szabályozása. Megjelent: Horváth M. Tamás (szerk.): Európai integráció az önkormányzatok szemszögéből. A Demokratikus Helyi Közigazgatás Fejlesztéséért Alapítvány és a Közigazgatás Korszerűsítési Kormánybiztos támogatásával kiadja a Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest, 1998, 154 oldal.
- Útmutató vállalkozóknak (1995): Részvétel EU-versenytárgyalásokon. Európai Unió, a Világgazdaság melléklete, 1995. július-augusztus, 8. oldal.
- Várhelyi Olivér–Varga Katalin–Kerekes Pál (1998): Közbeszerzés az Európai Unióban. *Európa Füzetek*, ITD Hungary, Budapest, 219 oldal